

Tomasz Zalega

Starzenie się społeczeństw a współczesne teorie ekonomii i zarządzania [od redaktora naukowego]

Problemy Zarządzania 14/2 (1), 5-22

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Od redaktora naukowego

Starzenie się społeczeństw jest procesem obiektywnym, nieuniknionym w dającej się przewidzieć przyszłości i nieodwracalnym w krótkim okresie. Obok globalizacji i internacjonalizacji, dynamicznego rozwoju gospodarki opartej na wiedzy oraz pobudzania innowacyjności, starzenie się populacji postrzega się jako współczesny trend społeczno-ekonomiczny (Alders i Broer, 2005). Niewątpliwie starzenie się ludzi jest zjawiskiem nie tylko biologicznym, ale także nieuchronnym, długotrwałym, zróżnicowanym i wielowymiarowym procesem, który z jednej strony jest zależny od samego człowieka, zaś z drugiej od różnorodnych determinant: ekonomicznych, społecznych, biologicznych, psychologicznych, kulturowych, historycznych czy ekologicznych. Należy wspomnieć, że proces ten nie dotyczy wyłącznie krajów wysoko zurbanizowanych i rozwiniętych, ale także krajów rozwijających się. O ile proces starzenia się ludności w wielu krajach, np. Afryki czy Ameryki Łacińskiej, jest dopiero w fazie wstępnej, o tyle w Europie, Stanach Zjednoczonych czy Japonii zjawisko to już wpływa i nadal będzie potęgowało swój wpływ na sferę życia społeczno-gospodarczego. Z tego też względu zjawisko starzenia się ludzi staje się wyzwaniem dla większości społeczeństw Europy, w tym dla Polski¹. Należy zaznaczyć także, że proces ten nabiera coraz większego tempa i nie ma możliwości ograniczenia jego skali (Zalega, 2016).

Proces starzenia się ludności jest wynikiem przeobrażeń ilościowych i jakościowych zachodzących w relacjach pomiędzy poszczególnymi grupami wieku ludności, uwarunkowanych szeregiem czynników demograficznych i społeczno-ekonomicznych. Przyczyn starzenia się społeczeństwa jest bardzo wiele. Stopniowo rosnący udział ludzi starszych w społeczeństwie jest związany m.in. z takimi zjawiskami, jak starzenie się pokolenia tzw. *baby-boomers*², czyli osób urodzonych w latach 1945–1965, zmniejszenie się liczby dzieci w rodzinach i znaczny wzrost długości życia. Wskazane przeobrażenia przyczyniły się do zmian struktur wiekowych europejskich populacji. Malejąca liczba urodzeń i wydłużanie się przeciętnego trwania życia (będące efektem postępu medycyny, a także osiągnięcia wyższego poziomu życia społecznego) przełożyły się na wzrost liczby i odsetka osób starszych w zbiorowościach. Jeżeli na te dwa elementy nałożą się znaczące w rozmiarach migracje, głównie ludzi młodych w emigracji, a ludzi starszych w imigracji (Withers, 2002; Kohlbacher i Herstatt, 2011), to uzyska się w miarę pełny obraz bezpośrednich, wymiernych przyczyn postępującego procesu starzenia się ludności. Ponadto zjawisko starzenia się populacji jest niejednokrotnie

związane ze zmianami, jakie zachodzą w normach kulturowych i społeczno-obyczajowych społeczeństwa, takich jak np. zmniejszenie liczby zawieranych małżeństw, zwiększenie liczby związków kohabitacyjnych, wzrost liczby aborcji, a także odkładanie rodzicielstwa na później bądź rezygnowanie z niego na rzecz kariery zawodowej.

Demograficzne aspekty starzenia się społeczeństw wiążą się z lokalizacją osób starszych w rodzinach i gospodarstwach domowych. Wspomniane już wcześniej wydłużanie się życia wiąże się ze spadkiem liczby i udziału rodzin wielopokoleniowych tworzących wspólnie gospodarstwa domowe. Więż rodzinna między pokoleniami dziadków i wnuczków coraz częściej realizuje się na odległość, przy oddzielnym zamieszkaniu, prowadząc tym samym do atomizacji gospodarstw domowych (<http://dSPACE.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/3613/1.%20Kowaleski.pdf?sequence=1>, 8.05.2016). Zjawisko to ma z kolei swoje odzwierciedlenie w strukturze konsumpcji i zachowaniach nabywczych współczesnych gospodarstw domowych, kształtując jednocześnie nowe wzorce konsumpcyjne. Oczywiście lista problemów wynikających z procesu starzenia się ludności jest o wiele dłuższa i dotyczy m.in. wpływu procesu starzenia się na wzrost gospodarczy, poziom dobrostanu społecznego, sytuację na rynku pracy, zarządzanie wiekiem, wykluczenie społeczne, proces umieralności, przepływy międzygeneracyjne dóbr i usług, a także funkcjonowanie ubezpieczeń społecznych.

E.M. Gee (2000, s. 21–23) wzrost udziału osób starszych i wydłużanie się trwania życia w okresie starości określiła mianem „demografii apokaliptycznej”, dowodząc, że wzrastająca liczba seniorów będzie mieć niekorzystne, wręcz katastrofalne skutki dla całego społeczeństwa, osadzając je w pięciu „aksjomatach”, do których zaliczyła (Gee i Gutman, 2000, s. 44–47; Gutman, 2006, s. 19–23):

- 1) homogenizację zbiorowości seniorów,
- 2) obwinianie osób starszych,
- 3) postrzeganie procesu starzenia się w kategoriach problemu społecznego,
- 4) rozbudzenie konfliktów międzypokoleniowych na bazie dyskusji o międzypokoleniowej (nie)sprawiedliwości i (nie)równości,
- 5) bezwzględne i stałe łączenie procesu starzenia się z polityką społeczną.

W Polsce zjawisko starzenia się społeczeństwa zaznaczyło się po raz pierwszy na przełomie lat 50. i 60. XX w. Kluczowymi determinantami wpływającymi na skalę i przestrzenne zróżnicowanie tego zjawiska w Polsce były powojenne migracje wewnętrzne oraz „przesuwanie się w piramidzie wieku” kolejnych grup roczników wyżowych i niżowych, a także „wyrw” spowodowanych kataklizmami wojen światowych. W latach 1950–2003 udział ludności w wieku powyżej 64 lat dla Polski ogółem wzrósł dwuipółkrotnie, z 5,3% do 13,0%, jednocześnie zmalał udział dzieci (0–14 lat) z 29,5% do 17,2%. Tendencje te spowodowały wzrost wartości indeksu starości demograficznej z 18,0 aż do 75,6. Według ostatniego Narodowego Spisu Społecznego w okresie od 2002 r. do 2011 r. miały miejsce duże zmiany rozmiarów, jak

i struktury wieku. W okresie tym istotnie zmniejszyła się liczebność (o blisko 1533 tys. osób), jak i odsetek osób w wieku przedprodukcyjnym. W stosunku do poprzedniego Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 r. liczba osób w wieku poprodukcyjnym (60/65 i więcej) wzrosła o 981 tys., a także zwiększył się do 17,5% jej udział w ogólnej liczbie ludności (http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/lu_raport_z_wynikow_NSP2011.pdf, 10.05.2016).

Analizując zmiany demograficzne zachodzące w polskim społeczeństwie, należy również mieć na uwadze malejącą stopę urodzeń oraz niekorzystne ruchy migracyjne, które po wejściu Polski do UE w 2004 r. spowodowały masowy wyjazd młodych ludzi w celach zarobkowych. W efekcie proces starzenia się polskiego społeczeństwa nabrał dodatkowego przyspieszenia. Szacuje się, że z kraju wyjechało za granicę ponad 2 mln osób i to głównie ludzie młodych, w wieku 19–40 lat (Zalega, 2015, s. 156).

W porównaniu z innymi krajami UE Polska w sensie demograficznym jest w dalszym ciągu krajem ludzi młodych. Polacy są przeciętnie młodszy o 3 lata od mieszkańców UE. Najstarsi w UE są mieszkańcy Niemiec, Włoch, Finlandii, Grecji, Austrii, Słowenii i Bułgarii. Najmłodszy są Irlandczycy, Cypryjczycy, Słowacy, Polacy i Rumuni (European Commission, 2015; Pauhofova i Dovalova, 2015). Ponadto Polska należy obok Irlandii i Słowacji do grupy państw o najniższym wskaźniku starości oraz stosunkowo wysokim udziale ludności w wieku produkcyjnym. Jednakże już teraz obserwowany jest permanentny proces starzenia się ludności Polski, natomiast w perspektywie najbliższych dwóch dekad prognozuje się jego silny wzrost.

Według szacunków GUS liczba ludności Polski w 2035 r. wyniesie blisko 36 mln osób. Liczba ludności w wieku poprodukcyjnym w 2035 r. w stosunku do 2015 r. zwiększy się o prawie 3 mln. Największy wzrost liczby osób starszych w Polsce przypadają będzie na lata 2015–2020. Szacuje się, że w tym okresie liczba osób w wieku poprodukcyjnym wzrośnie o 13,4%. W skali całego społeczeństwa osoby starsze w 2015 r. będą stanowić 19,4%, a pięć lat później już 22%. Można również dostrzec, że w kolejnych latach wśród osób w wieku poprodukcyjnym będą przeważały kobiety, stanowiąc w 2016 r. prawie 68,9% osób w wieku emerytalnym, zaś w 2035 r. – prawie 64,5%. Natomiast przewiduje się, że już w 2050 r. co trzecia osoba mieszkająca w Polsce przekroczy wiek emerytalny. Jedną z prognoz Eurostatu wskazującą, że do 2060 r. Polska będzie najstarszym demograficznie krajem UE, a tym samym jednym z najstarszych na świecie (Giannakouris, 2008, s. 10).

Należy wyraźnie zaznaczyć, że Polska starzeje się i to starzeje „podwójnie”, notując coraz większe wskaźniki obciążenia demograficznego w populacji. Zjawisko podwójnego starzenia się jest niezwykle ważne dla pracy socjalnej, różnicując myślenie i działania adresowane do osób w tzw. trzecim wieku oraz ludzi sędziwych, zwanych też osobami w „czwartym wieku” (Raclaw i Rosochacka-Gmitrzak, 2014, s. 2). Według prognoz GUS udział osób w wieku poprodukcyjnym w strukturze ludności Polski w 2035 r. osiągnie poziom około 27% (około 9,6 mln osób), w wieku produkcyjnym zaś

będzie systematycznie spadać, aż do poziomu 20,8 mln (GUS, 2012). Natomiast w grupie wiekowej 70+ nastąpi istotny wzrost z 3,8 mln do 6,3 mln osób, zaś liczba osób w wieku 80+ osiągnie poziom prawie 2,6 mln (GUS, 2014). Struktura ludności przypominać będzie coraz bardziej tzw. odwróconą piramidę, o wierzchołku znacznie szerszym niż podstawa.

Według Eurostatu w ciągu ostatnich dwóch dekad w Unii Europejskiej liczba osób w wieku 65+ rosła w tempie 1,5%. Natomiast w latach 2004–2014 w krajach Unii Europejskiej liczba osób starszych wzrosła o prawie 12 mln, osiągając poziom 92 milionów osób (European Commission, 2015). Według raportu demograficznego Komisji Europejskiej udział ludzi w wieku 65 lat i więcej w ogólnej populacji UE-27 w 2040 r. wyniesie 20%, a w 2060 r. zwiększy się do 30%. Natomiast łączne obciążenie osobami w wieku nieprodukcyjnym do osób w wieku produkcyjnym w 2060 r. osiągnie alarmującą wartość 91 (European Commission, 2011).

Zmiany demograficzne, jakie zaistniały w ciągu ostatnich dwóch dekad w krajach UE, w tym także w Polsce, dobitnie potwierdzają, że osoby starsze stają się coraz bardziej znaczącą grupą społeczną i to nie tylko z uwagi na wzrost liczebności, ale także z uwagi na specyficzną sytuację społeczną i potrzeby, które z niej wynikają. Z tego też względu problem zaspokajania potrzeb seniorów w obliczu narastającego zjawiska starzenia się społeczeństwa stał się jednym z ważnych problemów społeczno-gospodarczych.

W literaturze przedmiotu coraz większego znaczenia nabiera pojęcie „srebrnej gospodarki” (*silver economy*). Określenie to stosuje się zamiennie z pojęciem „srebrnego rynku” (*silver market*), które obejmuje dobra i usługi skierowane głównie do zamożniejszych seniorów, takie jak usługi turystyczne, medyczne i okołomedyczne, prywatna bankowość, wysokiej jakości samochody itd.

P.G. Peterson (1999) trend demograficzny związany ze starzeniem się społeczeństw nazywa „początkiem siewienia świata”. Zdaniem S. Golinowskiej (2012, s. 76–77) pojęcie *silver economy* ukazuje możliwość wykorzystania starzenia się populacji do takiego ukierunkowanego rozwoju, w którym zmiana struktury potrzeb ludności oraz pewien wzrost ich aktywności mógłby stać się źródłem postępu i wzrostu gospodarczego. Najogólniej termin *silver economy* obejmuje szeroko rozumianą działalność gospodarczą, której kluczowym celem jest zaspokojenie potrzeb wynikających z procesu starzenia się ludności. W jej skład wchodzi działania silnie powiązane z indywidualnym i społecznym przygotowaniem do starości w różnych wymiarach, zaś rozwój samej gospodarki jest oparty na podejściu określanym mianem aktywnego starzenia się, którego podstawowym atrybutem jest wybór lepszego i bardziej produktywnego sposobu starzenia się (Szukalski, 2012, s. 8; Gilleard i Higgs, 2011, s. 372–374). Jak dowodzi P. Szukalski (2012, s. 10), srebrna gospodarka pojmowana jest coraz częściej jako podejmowane przez różne podmioty rynkowe działania, które nie odwołują się wyłącznie do seniorów,

ale do cyklu życia i konieczności wcześniejszego przygotowania się do fazy starości.

Niewątpliwie *silver economy* ukierunkowuje różnych interesariuszy na wykorzystanie potencjału osób starszych na rynku pracy. W wyniku tej aktywizacji może mieć miejsce znalezienie nowych ról w społeczeństwie i na rynku pracy albo przywrócenie ról starych. W literaturze pojawiło się nawet pojęcie zawilości wiekowej (*age complexity*), cechującej się pewnym spowolnieniem związanym z wiekiem (Baron, 1985, s. 56; Pasupathi i Loeckenhoff, 2002, s. 206–212; Zalega, 2015, s. 152–153). Natomiast zdaniem G. Corneta srebrna gospodarka – z uwagi na fakt, że zaspokojenie potrzeb seniorów na dobra i usługi już teraz rzutuje zarówno na poziom wzrostu gospodarczego, jak i na zyskowność przedsiębiorstw zajmujących się ich obsługą – określana jest mianem „złotego rynku”, z tendencją do wysokiej jej zyskowności (Cornet, 2015).

Tym samym, seniorzy już teraz doceniani są jako konsumenci zdolni do absorbowania większej ilości dóbr i usług. W efekcie powyższych zmian pojawiają się nowe działy gospodarki, jak chociażby srebrny marketing czy gerontechnologia, obejmująca wiele zagadnień mających charakter interdyscyplinarny, dotyczących technologii i procesu starzenia się, a jej nadrzędnym celem jest poprawa codziennego życia seniorów (Graafmans i Taipale, 1998, s. 3–4). Zdaniem J.I. Wassela to starzejący się przedsiębiorcy jako pierwsi trafnie wyczuwają potencjał seniorów jako konsumentów, potencjał drzemiący „pod kołderką” stereotypów i uprzedzeń związanych ze starością i osobami starszymi. Ów potencjał powiązany jest z psychologicznym centrum ciężkości, którego zasada opiera się na przekonaniu, iż grupa, której wiek w przybliżeniu jest równy medianie wieku dorosłej populacji, posiada nadproporcjonalny wpływ na społeczeństwo (Wassel, 2011, s. 355).

Starzenie się społeczeństw i dynamiczny rozwój *silver economy* znalazły i ciągle znajdują swoje odzwierciedlenie w licznych publikacjach o charakterze interdyscyplinarnym. Wynika to głównie z tego, że zarówno na proces starzenia się, jak i na działalność gospodarczą mającą na celu zaspokajanie potrzeb wynikających z procesu demograficznego starzenia się społeczeństwa można spojrzeć z medycznego, psychologicznego, socjologicznego, kulturowego, antropologicznego czy też ekonomicznego punktu widzenia. Oddawane do rąk czytelnika opracowanie doskonale wpisuje się w dyskurs naukowy podejmujący ten ważki problem z punktu widzenia współczesnych teorii ekonomii i zarządzania.

Bieżący numer *Problemy Zarządzania* jest poświęcony problematyce starzenia się społeczeństw rozpatrywanej właśnie w tym kontekście. Kwartalnik otwiera artykuł Bogumiły Szopy, która podjęła się próby omówienia zjawiska starości i starzenia się na przykładzie Polski wraz z omówieniem jego podstawowych następstw w aspekcie makro- i mikroekonomicznym, dla gospodarki oraz jednostki.

Zagadnienie wyłaniania się modeli srebrnej gospodarki w Unii Europejskiej w ujęciu porównawczym zostało poruszone przez Andrzeja Klimczuka. W artykule autor przybliży główne cechy koncepcji srebrnej gospodarki w kontekście realizacji polityki aktywnego starzenia się. W dalszej części opracowania autor prezentuje typologię modeli srebrnej gospodarki w krajach Unii Europejskiej, na poziomach krajowym i regionalnym, na podstawie porównań wykorzystania Indeksu Aktywnego Starzenia się do typologii różnicowań i kultur kapitalizmu oraz typologii państw dobrobytu.

Z kolei Grzegorz Jędrzejczak próbuje uzyskać odpowiedź na pytanie, czy można uniknąć scenariusza katastrofy wynikającego ze starzenia się społeczeństwa polskiego. W tym celu poddaje analizie dwa stylizowane scenariusze, a mianowicie scenariusz kontynuacji obecnego modelu solidarności międzypokoleniowej pracowników oraz scenariusz solidarności społecznej *at large*. Na podstawie przeprowadzonej analizy autor dowodzi, że Polska, podobnie jak wiele innych krajów, musi zmierzyć się z radykalną reformą systemu emerytalnego – i to reformą daleko wykraczającą poza problem wieku emerytalnego. Niewątpliwie kluczowym wyzwaniem będzie także większe zróżnicowanie wachlarza instrumentów finansowania emerytur i poszerzenie poza pracowników bazy podmiotów finansujących emerytury.

Natomiast Ewa Sobolewska-Poniedziałek i Anna Niewiadomska poruszyły problem dyskryminacji osób starszych na polskim rynku pracy. W artykule wskazały, że wydłużenie aktywności zawodowej osób starszych traktowane jest jako sposób na zmniejszenie obciążeń związanych ze zmianą struktury wieku populacji oraz na uzupełnienie prognozowanego deficytu siły roboczej. Na podstawie przeprowadzonych badań empirycznych do najczęstszych przejawów dyskryminacji spotykanych na krajowym rynku pracy autorki zaliczyły: oferty pracy kierowane wyłącznie do ludzi młodych, nieprawdziwe stereotypy funkcjonujące wśród pracodawców na temat starszych pracowników czy brak ofert pracy dla pracowników powyżej 50. roku życia.

Postawy wobec pracy w kontekście wieku pracowników omówił Wojciech Wychowaniec, który przedstawił dotychczasowe osiągnięcia nauki w zakresie różnic i podobieństw pomiędzy postawami wobec pracy, które wykazują pracownicy w różnym wieku. W tekście podjęto próbę przeanalizowania międzypokoleniowych różnic w zakresie: pracy w hierarchii wartości, satysfakcji z pracy, lojalności wobec pracodawcy i elastyczności względem zmian. W artykule wskazano również na wkład teoretyczny przeprowadzonych badań, a także ich znaczenie aplikacyjne i ograniczenia.

Z kolei Anna Rogozińska-Pawelczyk podjęła się próby zbadania wpływu wieku i stażu pracy na kształtowanie się kontraktu psychologicznego ze względu na wartości oczekiwane i wartości oferowane przez pracowników w drodze wymiany z pracodawcami. Ponadto wykazała, na podstawie przeprowadzonych badań, że wraz z wiekiem i stażem pracy pracownika zmieniają się preferencje w realizowaniu określonego typu kontraktu psy-

chologicznego (tj. transakcyjnego, zrównoważonego i relacyjnego), a także postrzeganie zakresu naruszenia kontraktu psychologicznego.

Ocena sytuacji finansowej osób starszych w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem zasobności i zadłużenia na tle innych grup wiekowych oraz krajów UE (strefy euro), została dokonana przez Beatę Świecką. Na podstawie przeprowadzonych badań autorka dowodzi, że zasobność polskich gospodarstw domowych na tle krajów europejskich strefy euro jest niska. Ponadto twierdzi, iż pomimo posiadanych nieruchomości, często dziedziczonych z pokolenia w pokolenie, sytuacja osób starszych w Polsce jest niekorzystna, o czym świadczy m.in. wysokość rent i emerytur, która pozwala na zaspokojenie potrzeb pierwszego rzędu i w wielu wypadkach jest na tyle niska, że nie zaspokaja ich w pełni. Natomiast atutem jest fakt, iż osoby starsze w Polsce są znacznie mniej zadłużone, niż ma to miejsce w strefie euro.

Poziom dochodów i oszczędności osób starszych w Polsce na podstawie prezentacji wyników badań pierwotnych przeprowadzonych na reprezentatywnej próbie gospodarstw domowych został omówiony przez Tomasza Zalegę. W opracowaniu autor przeanalizował poziom dochodów i subiektywną ocenę sytuacji materialnej, a następnie strukturę, preferencje oraz cele gromadzenia oszczędności przez polskich seniorów.

Natomiast Bogumił Czerwiński, na podstawie badań własnych, przedstawił postawy osób starszych wobec tradycyjnych i innowacyjnych kanałów dystrybucji usług finansowych.

Z kolei Marlena Piekut i Krystyna Gutkowska przeanalizowały konsumpcję w wiejskich gospodarstwach domowych osób starszych. W artykule autorki dokonały rozpoznania poziomu i struktury konsumpcji w gospodarstwach domowych zlokalizowanych na wsi, w których głową domu jest osoba w wieku 60 lat i więcej, a także zaprezentowały typy wiejskich gospodarstw domowych osób starszych, w których struktura wydatków konsumpcyjnych świadczy o ubogim i bardziej nowoczesnym modelu konsumpcji.

Zagadnienie zainteresowania konsumentów w starszym wieku produktami i usługami innowacyjnymi zostało poruszone przez Dorotę Szepieniec-Puchalską i Annę Szymańską. W artykule autorki, na podstawie przeprowadzonych badań, próbują uzyskać odpowiedź na pytania: czy osoby starsze interesują się produktami i usługami innowacyjnymi, czy kupują je i w jakim stopniu są oni innowacyjnymi konsumentami. W tym celu w opracowaniu przeanalizowano zainteresowanie seniorów produktami i usługami innowacyjnymi oraz ich wiedzę na ten temat, a także motywy, którymi się oni kierują podczas dokonywania tego typu zakupów. W podsumowaniu autorki zaproponowały segmentację polskich konsumentów ze względu na ich stosunek do innowacji oraz udział seniorów w poszczególnych segmentach, a także ogólną ocenę innowacyjności konsumentów w starszym wieku.

Zjawisko innowacyjności konsumenckiej zostało także przeanalizowane w artykule autorstwa Sylwii Badowskiej i Anny Rogali. Autorki w opracowa-

niu jako cel postawiły sobie poznanie zachowań innowacyjnych konsumentów seniorów oraz ich skłonności do nabywania innowacyjnych produktów technologicznych na przykładzie telefonów komórkowych. Na podstawie przeprowadzonych badań autorki dowodzą, że konsumenci seniorzy należą do nabywców otwartych na innowacje i nie wchodzą w ich posiadanie jako ostatni, jakkolwiek dokonują ich zakupu rzadziej aniżeli inne osoby z ich otoczenia. Ponadto konsumenci seniorzy, aby dokonać zakupu nowej wersji produktu, wymagają dodatkowych stymulatorów, w tym pozyskania informacji o specyficznych cechach nowości. Niewątpliwie nie są grupą, która jako pierwsza pozyskuje informacje o nowych produktach pojawiających się na rynku. Dlatego też komunikacja innowacji powinna wykorzystywać wcześniejsze grupy nabywcze rekomendujące im te produkty.

Z kolei wpływ social mediów na zachowania konsumenckie osób w grupie 55+ został omówiony przez Bogdana Gregora i Dominikę Kaczorowską-Spychalską. W artykule autorzy podjęli się próby określenia znaczenia roli mediów społecznościowych w procesie konsumpcyjnym, ze szczególnym uwzględnieniem aktywności konsumenckiej w przestrzeni hipermedialnej w grupie osób powyżej 55. roku życia.

Przedstawione w kwartalniku wybrane problemy związane z szeroko pojętym procesem starzenia się społeczeństw z pewnością nie wyczerpują tej skomplikowanej problematyki. Mam jednak nadzieję, że przybliżą czytelnikom ich najważniejsze dylematy. Na koniec wypada mi życzyć inspirującej lektury.

Prof. UW dr hab. Tomasz Zalega
Katedra Gospodarki Narodowej

Wydział Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego

Przypisy

- ¹ Polska przekroczyła próg demograficznej starości, tj. 7% udziału osób powyżej 65. roku życia, już w drugiej połowie lat 70. XX w. Jednakże dopiero na początku XXI w. zwrócono większą uwagę na rosnące zmiany demograficzne, ze szczególnym uwzględnieniem ich konsekwencji. W grudniu 2013 r. rząd polski przyjął założenia Długookresowej Polityki Senioralnej na lata 2014–2020, która zakłada m.in. aktywne starzenie się w dobrym zdrowiu, większy udział osób starszych w życiu społecznym i solidarność międzypokoleniową.
- ² Według szacunków firmy Deloitte w 2015 r. pokolenie baby boomers, które wchodzi obecnie w wiek emerytalny, w samych tylko Stanach Zjednoczonych gromadzi 60% dobrobytu społeczeństwa amerykańskiego i odpowiada za 40% ogólnych wydatków. Zob. http://www.deloitte.com/assets/dcom-Global/Local%20Assets/Documents/Consumer%20Business/8664A_Consumer2020_sg8.pdf (14.08.2015). Obecnie pokolenie baby-boomers określane jest mianem *silver tsunami*.

Bibliografia

- Alders, P. i Broer, D.P. (2005). Ageing, Fertility and Growth. *Journal of Public Economics*, 89.
- Baron, A. (1985). Measurement Scales and the Age-complexity Hypothesis. *Experimental Aging Research: An International Journal Devoted to the Scientific Study of the Aging Process*, 11.
- Cornet, G. (2015). Europe's "Silver Economy": A Potential Source for Economic Growth? *Gerontechnology*, 13 (3).
- European Commission. (2011). *Demography Report 2010. Older, More Numerous and Europeans*.
- European Commission. (2015). *Growing the European Silver Economy*. Pozyskano z: <http://ec.europa.eu/research/innovation-union/pdf/active-healthy-ageing/silvereco.pdf>. (10.05.2016).
- Gee, E.M. i Gutman, G. (red.) (2000). *The Overselling of Population Aging: Apocalyptic Demography, Intergenerational Challenges, and Social Policy*. Toronto: Oxford University Press.
- Giannakouris, K. (2008). Ageing Characterises the Demographic Perspectives of the European Societies. *Eurostat Statistics in Focus*, 72.
- Gilleard, C. i Higgs, P. (2001). Consumption and Aging. W: R.A. Settersten jr i J.L. Angel (red.), *Handbook of Sociology of Aging*. New York: Springer.
- Golinowska, S. (2012). Srebrna gospodarka i miejsce w niej sektora zdrowotnego. Koncepcja i regionalne przykłady zastosowania. *Zdrowie Publiczne i Zarządzanie*, (1).
- Graafmans, J., Taipale, V. i Charness, N. (1998). *Gerontechnology. A Sustainable Investment in the Future*. Amsterdam: ISO Press.
- GUS. (2009). *Prognoza ludności Polski na lata 2008–2035*. Warszawa: GUS.
- GUS. (2014). *Prognoza ludności na lata 2014–2050*. Warszawa: GUS.
- Gutman, G. (2006). *Meeting the Challenges of Global Aging: The Need for a Gerontological Approach*. Referat wygłoszony na: Geriatrics 2006. Proceedings of the International Congress of Elderly Health. Istanbul.
- Kohlbacher, F. i Herstatt, C. (red.) (2011). *The Silver Market Phenomenon. Marketing and Innovation in the Aging Society*. Berlin-Heidelberg: Springer.
- Pasupathi, M. i Loeckenhoff, C.E. (2002). Ageist Behavior. W: T.D. Nelson (red.), *Ageism. Stereotyping and Prejudice against Older Person*. Cambridge: The MIT Press.
- Pauhofova, I. i Dovalova, G. (2015). Potential of Silver Economy in the European Union (Selected Views). *European Scientific Journal*, (August, Special edition).
- Peterson, P.G. (1999). *Grey Down. How the Coming Age Wave will Transform America – and the World*. New York: Random House.
- Raław, M. i Rosochacka-Gmitrzak, M. (2014). *Proces starzenia się, w kontekście wyzwań demografii, polityki społecznej oraz doniesień badawczych*. Warszawa: MPiPS.
- Szukalski, P. (2012). Trzy kolory: srebrny. Co to takiego silver economy? *Polityka Społeczna*, (5–6).
- Wassel, J.I. (2011). Business and Ageing: The Boomer Effect on Consumers and Marketing. W: R.A. Settersten jr i J.L. Angel (red.), *Handbook of Sociology of Aging*. New York: Springer.
- Withers, G. (2002). Population Ageing and the Role of Immigration. *The Australian Economic Review*, 35 (1).
- Zalega, T. (2015). Konsumpcja osób starszych w Polsce. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, (42).
- Zalega, T. (2016). Zachowania konsumenckie osób starszych w Polsce. *Handel Wewnętrzny*, (2).
- Zimnoch, K. (2013). Starzenie się i srebrna gospodarka w uwarunkowaniach rozwojowych Podlasia. *Optimum. Studia Ekonomiczne*, 4 (64).

Scientific Editor's Note*

Population ageing is an objective process that is inevitable in the foreseeable future and irreversible in the short term. Besides globalisation and internationalisation, dynamic development of a knowledge-based economy and innovation stimulation, population ageing is seen as a contemporary socio-economic trend (Alders, Broer, 2005). Undoubtedly, ageing is not only a biological phenomenon but also an inescapable, long, diverse and multi-dimensional process that depends on human beings themselves on the one hand and on a variety of determinants: economic, social, biological, psychological, cultural, historical and ecological on the other hand. It should be noted that this process is not only observable in highly urbanised and developed countries but also in developing ones. While population ageing is only at its preliminary stage in many countries, e.g. Africa or Latin America, it is already affecting socio-economic development and will continue to do so in an intensified way in Europe, the United States and Japan. Therefore, it is becoming a challenge for most European societies, including Poland¹. It should be also highlighted that this process is gaining momentum and it is impossible to limit its scale (Zalega, 2016).

Population ageing is the result of quantitative and qualitative transformations in the relationships among the different age groups of the population, brought about by a number of demographic and socio-economic factors. The causes of population ageing are numerous. The share of older people in the society is growing because, inter alia, the baby boomers², i.e. those born in 1945–1965, are getting old, the number of children in families is decreasing and life expectancy is becoming considerably longer. Such transformations have contributed to changes in the age structure of the European populations. Declining birth rates and longer average life expectancy (as a result of advances in medicine and higher standards of social life) have translated into a higher number and proportion of the elderly in communities. If these two elements are accompanied by significant migrations, mostly emigration of young people and immigration of older people (Withers, 2002; Kohlbacher, Herstatt, 2011), a relatively complete picture of direct, tangible reasons for the advancing population ageing is obtained. In addition, population ageing is frequently linked with changes in cultural and social norms, such as fewer marriages, more partners in consensual unions, more abortions, delayed parenthood or more decisions not to have children for the sake of career.

* Stworzenie angielskich wersji wydawanych publikacji finansowane w ramach umowy 768/P-DUN/2016 ze środków Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego przeznaczonych na działalność upowszechniającą naukę.

Demographic aspects of population ageing are associated with the position of seniors in families and households. Longer life mentioned above leads to a decrease in the number and share of multi-generational families forming households together. Family ties between the generations of grandparents and grandchildren are more often realised remotely as they live separately, thus resulting in the atomisation of households (Kowaleski, <http://dSPACE.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/3613/1.%20Kowaleski.pdf?sequence=1>). This phenomenon is, in turn, reflected in the structure of consumption and purchasing behaviour of today's households, forming new consumption patterns. Obviously, the list of problems arising out of population ageing is far longer and includes, inter alia, the impact of this process on economic growth, the level of social welfare, the labour market situation, age management, social exclusion, mortality, intergenerational flows of goods and services and the functioning of social security.

E.M. Gee (2000, pp. 21–23) refers to the increase in the proportion of the elderly and gains in life expectancy in old age as “apocalyptic demography”. She argues that a greater number of seniors will have adverse, even disastrous, consequences for the whole society, and embeds such consequences in five “axioms” including (Gee and Gutman, 2000, pp. 44–47; Gutman, 2006, pp. 19–23):

- 1) homogenising population of seniors,
- 2) “blaming” the elderly,
- 3) perceiving ageing as a social problem,
- 4) instigating intergenerational conflicts on the basis of the discussion on intergenerational (in)justice and (in)equality,
- 5) establishing an absolute and permanent link between ageing and social policy.

In Poland, population ageing first revealed in the late 1950s and early 1960s. The key determinants affecting the scale and spatial variation of this phenomenon in Poland included post-war internal migrations, “shifts” of consecutive baby boom cohorts and birth-rate lows within the age pyramid and “gaps” caused by the disastrous world wars. In 1950–2003, the share of the total Polish population aged over 64 rose by two and a half times from 5.3% to 13.0%, with a decrease in the proportion of children (0–14 years old) from 29.5% to 17.2%. These trends resulted in a rise in the demographic old-age index from 18.0 to as much as 75.6. According to the latest National Census, big changes in the size and structure of age occurred between 2002 and 2011. In that period, both the number and the percentage of those of pre-working age declined markedly (by almost 1533 thousand people). In comparison to the previous Census of 2002, the number of people of post-working age (60/65 and more) rose by 981 thousand, and their proportion went up to 17.5% of the total population (*Raport z wyników NSP*, 2011, pp. 63–64 http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcrgus/lu_raport_z_wynikow_NSP2011.pdf).

In analysing demographic changes in the Polish society, account should also be taken of the declining birth rate and negative migration flows involving mass economic emigration of young people after Poland joined the EU in 2004. In effect, the Polish population ageing gained additional momentum. It is estimated that more than 2 million people, in particular the young aged 19–40, left the country (Zalega, 2015, p. 156).

Compared to other EU countries, Poland is still demographically young. Poles are younger than the EU population by 3 years on average. The populations of Germany, Italy, Finland, Greece, Austria, Slovenia and Bulgaria are the oldest in the EU. The Irish, Cypriots, Slovaks, Poles and Romanians are, on the other hand, the youngest (*Growing...*, 2015; Pauhofova and Dovalova, 2015). Furthermore, Poland belongs to the group of countries with the lowest old-age rate and a relatively high proportion of the working age population, besides Ireland and Slovakia. Nonetheless, the Polish population is already continuously ageing, and this trend is forecast to intensify markedly in the next two decades.

According to estimates by the Polish Central Statistical Office (GUS), the Polish population will stand at nearly 36 million in 2035. The post-working age population will increase by almost 3 million in 2035 compared to 2015. The number of seniors in Poland will grow most in 2015–2020, with that of people of post-working age estimated to increase by 13.4%. The elderly will constitute 19.4% and 22% of the entire population in 2015 and five years later respectively. The coming years will also see the domination of women among people of post-working age. They will account for almost 68.9% and nearly 64.5% of pensioners in 2016 and 2035 respectively. It is forecast that as soon as in 2050, every third Polish resident will be a statutory pensioner. One of the Eurostat projections indicates that Poland will become the demographically oldest country in the EU by 2060, and thus one of the oldest in the world (Giannakouris, 2008, p. 10).

It should be firmly stressed that Poland is actually ageing, even “double ageing”, witnessing increasing demographic dependency ratios in the population. “Double ageing” is essential for social work as it differentiates the way of thinking and actions targeted at the “third age” population and the “oldest old” also referred to as “fourth agers” (Raclaw, Rosochacka-Gmitrzak, 2014, p. 2). According to the forecasts from the Polish Central Statistical Office (GUS), persons of post-working age will represent about 27% (approximately 9.6 million people) in the structure of the Polish population in 2035, whereas the working-age population will steadily shrink to 20.8 million (*Prognoza ludności...*, 2012). The number of those aged 70+ will grow markedly from 3.8 million to 6.3 million, and that of people aged 80+ will reach almost 2.6 million (GUS, 2014). The population structure will resemble more and more an inverted pyramid with a much wider top than base.

According to Eurostat, the number of people aged 65+ in the European Union has been swelling by 1.5% in the past two decades. In 2004–2014, the number of the elderly in the EU countries increased by nearly 12 million to 92 million (EC, 2015). According to the European Commission's Demography Report, the share of those aged 65 and more will be 20% and 30% of the total population of the EU-27 in 2040 and 2060 respectively. The total dependency ratio will reach an alarming value of 91 in 2060 (*Demography Report 2010*, 2011).

Demographic changes in the past two decades in the EU countries, including Poland, clearly confirm that older people are becoming an increasingly important social group, not only because of their growing numbers but also due to their specific social situation and related needs. Therefore, the issue of meeting the needs of seniors in the face of advancing population ageing has evolved into one of the most important socio-economic challenges.

For these reasons, “silver economy” is gaining importance in the relevant literature. This term is used interchangeably with the “silver market”, which includes goods and services targeted primarily at wealthier seniors such as tourist, medical and semi-medical services, private banking, high-quality cars, etc.

P.G. Peterson (1999) refers to the population ageing trend as “the beginning of a greying world”. According to S. Golinowska (2012, pp. 76–77), the concept of silver economy shows that population ageing can be used for such development whereby a change in the structure of needs of the population and some increase in activity could become a source of progress and economic growth. Most generally, the notion of silver economy encompasses broadly understood economic activity with the key objective to cater for the needs of the ageing population. It embraces activities strongly linked to individual and social preparation for old age in different dimensions, and the development of the economy as such is based on the approach known as active ageing with its main attribute being the choice of a better and more productive way of ageing (Szukalski, 2012, p. 8; Giljeard and Higgs, 2011, pp. 372–374). As argued by P. Szukalski (2012, p. 10), silver economy is more frequently construed as actions undertaken by various market players that do not address only seniors but also the life cycle and the need to prepare for old age earlier.

Beyond question, silver economy drives different stakeholders to use the potential of older people in the labour market. As a result of such incentives, “new roles” can be found in the society and in the labour market or “old” roles can be restored. The literature mentions even the concept of age complexity involving age-related slow-down (Baron, 1985, p. 56; Pasupathi, Loeckenhoff, 2002, pp. 206–212; Zalega, 2015, pp. 152–153). As claimed by G. Cornet, silver economy is referred to as a “golden market” that tends to yield high profits since meeting seniors' demand for goods and services is already affecting both the level of economic growth and profitability of

companies that provide services for the elderly (Cornet, 2015). Thus, seniors are now appreciated as consumers who are able to absorb more goods and services. As a consequence of these changes, new branches of economy are emerging such as “silver” marketing or gerontechnology, which covers a number of interdisciplinary issues concerning technology and the ageing process and assumes improving everyday life of seniors as its primary goal (Graafmans, Taipale, 1998, pp. 3–4). According J.I. Wassel, ageing entrepreneurs are first to accurately identify the potential of seniors as consumers, the potential hidden behind stereotypes and prejudices associated with old age and the elderly. That potential is linked with the psychological centre of gravity, where the principle is the belief that the group the age of which is approximately equal to the median age of adult population has an over-proportionate impact on the society (Wassel, 2011, p. 355).

Population ageing and dynamic development of silver economy were and still are reflected in numerous interdisciplinary publications. The main reason is that both the ageing process and economic activity aimed at meeting the needs arising from population ageing may be viewed from a medical, psychological, sociological, cultural, anthropological and economic perspective. This “Management Issues” fits perfectly into the scientific discourse addressing this weighty problem from the point of view of contemporary economic and management theories.

This Issue covers the problems of population ageing precisely in this context. It begins with an article by Bogumiła Szopa, who discusses the phenomena of old age and ageing, taking Poland as an example. She also addresses their main macro- and microeconomic consequences for the economy and individuals. The emergence of silver economy models in the European Union is examined by Andrzej Klimczuk, who follows the comparative approach. His article sheds light on the elementary features of the “silver economy” concept in the context of active ageing policies. Further, the author presents a typology of the silver economy models in the European Union at national and regional levels based on the use of the Active Ageing Index in comparison to the typology of differences and cultures of capitalism as well as the typology of welfare states. Grzegorz Jędrzejczak seeks to answer the question whether the Doomsday Scenario ensuing from the Polish population ageing can be avoided. To this end, he analyses two stylised scenarios: continuation of the current model of intergenerational solidarity between current and past employees and the case of solidarity of the society at large. Building on his analysis, he argues that Poland, as many other countries, must face the challenge of radical pension reform, reform going far beyond the age of retirement. Undoubtedly, the key challenge will lie in bigger diversification of available financial products for financing pensions and broadening the base of contributors beyond workers. Ewa Sobolewska-Poniedziałek and Anna Niewiadomska raise the issue of discrimination against older people in the Polish labour market. Their article

indicates that extending working lives of the elderly is regarded as a way to reduce the burden imposed by changing age structure of the population and to ease the projected labour shortages. On the basis of empirical research, they find that the most common forms of discrimination in the national labour market include: job offers aimed exclusively at young people, false stereotypes about older workers that prevail among employers and the lack of jobs for workers aged over 50. Attitudes towards work in the context of the age of employees are addressed by Wojciech Wychowaniec, who outlines the current research achievements regarding the differences and similarities between attitudes towards work among workers of different ages. His text attempts to analyse intergenerational differences in respect of: work in the hierarchy of values, work satisfaction, loyalty to the employer and flexibility for changes. The article also points to the theoretical contribution, applicative importance and limitations of the research. Anna Rogozińska-Pawelczyk investigates the effects of age and seniority on the development of the psychological contract depending on the expected values and the values offered by employees in an exchange with employers. In addition, based on the research conducted, she shows that with age and years of service employees change preferences in the implementation of a specific type of psychological contract (i.e. transactional, sustainable and relational) as well as the perception of the scope of violation of the psychological contract. The financial situation of the elderly in Poland, with a special focus on wealth and debt, in comparison to other age groups and EU countries (the euro area) is assessed by Beata Świecka. Based on her research, she proves that Polish households are poor in contrast to the euro-area countries. She further asserts that despite real property possessed, which is often inherited from generation to generation, Polish seniors are disadvantaged, as evidenced, among others, by pensions that allow meeting only primary needs and are so low that they do not satisfy them fully. On the positive side, older people in Poland are much less indebted than those in the euro area. Tomasz Zalega presents incomes and savings of Polish seniors, drawing on the outcomes of primary research conducted on a representative sample of households. His study analyses the level of incomes and self-assessed financial situation, subsequently examining the structure, preferences and purposes of savings built up by Polish seniors. Relying on his own research, Bogumił Czerwiński portrays the attitudes of elderly people towards traditional and innovative delivery channels of financial services. Krystyna Gutkowska and Marlena Piekut analyse consumption in rural households of the elderly. In their article, they identify the level and structure of consumption in rural households represented by persons aged 60 and older. Furthermore, they outline the types of older people's rural households where the structure of consumption spending indicates a "poorer" or a relatively "modern" model of consumption. The interest of older consumers in innovative products and services is the topic of an article by Dorota Szepieniec-Puchalska and Anna

Szymańska. On the basis of the research carried out, they seek a reply to the question whether or not seniors are interested in innovative goods and services, whether or not they buy them and to what extent they are innovative consumers. To do that, the interest of seniors in innovative goods and services, their knowledge of the problem and motives for purchasing innovation are studied. The summary presents the segmentation of Polish consumers with regard to their attitudes to innovation and the share of senior consumers in every segment as well as a general assessment of senior consumer innovativeness. Consumer innovation is also discussed in a further article by Sylwia Badowska and Anna Rogala. They define their aim as recognising an innovative behaviour of elderly consumers and their willingness to purchase innovative technology products, for example mobile phones. Their research findings suggest that elderly consumers are among the buyers who are open to innovations and are not last to acquire them. However, they purchase new products less often than other people in their circles. Moreover, when purchasing a new version of a product, senior consumers require additional stimulants, including obtaining information about the specific features of a novelty. Obviously, they are not a group which learns about innovation first, hence communication of innovations should use purchasing groups recommending these products to the elderly. The influence of social media on consumer behaviour in the 55+ age group is presented by Bogdan Gregor and Dominika Kaczorowska-Spychalska. They make an attempt to determine the role of social media in the consumption process, with particular account being taken of consumer activities undertaken in the hypermedia space by members of that age group.

The selected questions of broadly understood population ageing presented herein certainly do not cover this complex topic entirely. I hope, nevertheless, that readers will gain some insight into the most important dilemmas linked with the subject concerned. Finally, I should like to wish you an inspiring read.

UW Prof. Tomasz Zalega, Ph.D.
National Economy Department
Faculty of Management, University of Warsaw

Endnotes

- ¹ Poland exceeded the demographic old-age threshold, i.e. a 7% share of people aged over 65, already in the second half of the 1970s. However, closer attention was not paid to increasing demographic changes, with particular emphasis on their implications, until the beginning of the 21st century. In December 2013, the Polish government adopted the Long-Term Senior Policy for 2014–2020, which envisages active ageing in good health, greater participation of older people in social life and intergenerational solidarity.

- ² According to estimates by Deloitte, in 2015 the generation of baby boomers, which is now entering the retirement age, possesses 60% of wealth of the American society and accounts for 40% of the total expenditure in the United States alone (http://www.deloitte.com/assets/dcom-Global/Local%20Assets/Documents/Consumer%20Business/8664A_Consumer2020_sg8.pdf [accessed on 14.08.2015]). This generation is now called silver tsunami.

References

- Alders, P. and Broer, D.P. (2005). Ageing, Fertility and Growth. *Journal of Public Economics*, 89.
- Baron, A. (1985). Measurement scales and the age-complexity hypothesis. *Experimental Aging Research: An International Journal Devoted to the Scientific Study of the Aging Process*, 11.
- Cornet, G. (2015). Europe's "Silver economy": A potential source for economic growth? *Gerontechnology*, 13(3).
- European Commission (2011). Demography Report 2010. Older, more numerous and diverse Europeans.
- European Commission (2015). Growing the European silver economy. Background Paper, February.
- Gee, E.M. and Gutman, G. (eds) (2000). *The Overselling of Population Aging: Apocalyptic Demography, Intergenerational Challenges, and Social Policy*. Toronto: Oxford University Press.
- Giannakouris, K. (2008). Ageing characterises the demographic perspectives of the European societies. *Eurostat Statistics in Focus*, No. 72.
- Gilleard, Ch. and Higgs, P. (2001). Consumption and aging. In: R.A. Settersten jr and J.L. Angel (eds), *Handbook of sociology of aging*. New York: Springer.
- Golinowska, S. (2012). Srebrna gospodarka i miejsce w niej sektora zdrowotnego. Koncepcja i regionalne przykłady zastosowania [Silver economy]. *Zdrowie Publiczne i Zarządzanie*, 1, Kraków.
- Graafmans, J., Taipale, V. and Charness, N. (1998), *Gerontechnology. A sustainable investment in the future*. Amsterdam: ISO Press.
- GUS (2009). Prognoza ludności Polski na lata 2008–2035 [Polish Population Projection 2008–2035]. Warszawa: GUS.
- GUS (2012). Raport z wyników NSP 2011 [2011 Census Report]. Warszawa: GUS. Retrieved from: http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/lud_raport_z_wynikow_NSP2011.pdf.
- GUS (2014). Prognoza ludności na lata 2014–2050 [Population Projection 2014–2050]. *Studia i Analizy Statystyczne*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Gutman, G. (2006). Meeting the challenges of global aging: the need for a gerontological approach. In: Geriatrics 2006, *Proceedings of the International Congress of Elderly Health*. Istanbul, Turkey.
- Kohlbacher, F. and Herstatt, C. (eds) (2011). *The Silver Market Phenomenon. Marketing and Innovation in the Aging Society*. Berlin-Heidelberg: Springer.
- Pasupathi, M. and Loeckenhoff, C.E. (2002). Ageist behavior. In: T.D. Nelson (ed.), *Ageism. Stereotyping and Prejudice against Older Person*. Cambridge Mass: The MIT Press.
- Pauhofova, I. and Dovalova, G. (2015). Potential of silver economy in the European Union (Selected views). *European Scientific Journal*, August, Special edition.
- Peterson, P.G. (1999). *Gray Dawn. How the Coming Age Wave will Transform America – and the World*. New York: Random House.
- Raław, M. and Rosochacka-Gmitrzak, M. (2014). *Proces starzenia się, w kontekście wyzwań demografii, polityki społecznej oraz doniesień badawczych [The Ageing Process*

- in the Context of Demographic and Social Policy Challenges and Research Reports*]. Warszawa: MPiPS.
- Szukalski, P. (2012). Trzy kolory: srebrny. Co to takiego silver economy? [Three Colours: Silver. What is Silver Economy?]. *Polityka Społeczna*, 5–6.
- Wassel, J.I. (2011). Business and ageing: the boomer effect on consumers and marketing. In: R.A. Settersten jr and J.L. Angel (eds), *Handbook of sociology of aging*. New York: Springer.
- Withers, G. (2002). Population Ageing and the Role of Immigration. *The Australian Economic Review*, 35(1).
- Zalega, T. (2015). Konsumpcja osób starszych w Polsce [Consumption among Elderly People in Poland]. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 42.
- Zalega, T. (2016). Zachowania konsumenckie osób starszych w Polsce [Consumer Behaviours of Polish Seniors]. *Handel Wewnętrzny*, 2.
- http://www.deloitte.com/assets/dcom-Global/Local%20Assets/Documents/Consumer%20Business/8664A_Consumer2020_sg8.pdf (accessed on: 14.08.2015).